

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt: 3, Sayı: 1, Bahar 2012

İNÖNÜ UNIVERSITY
JOURNAL of the FACULTY of DIVINITY

Volume: 3, Issue: 1, Spring 2012

Hadislerde Günahın Psiko-Sosyal Boyutu

Abdullah ÜNALAN*

Özet: İslâmî düşüncede insanın yaratılış gayesi Yüce Allah'a kulluktur. Peygamberlerin gönderiliş amacı da, söz konusu kulluğun nasıl yapılacağını insanlara bildirmek, böylece insanlara dünya ve âhîret saadetinin yollarını öğretmektir. Bunun için onlar, gönderildikleri topluluklara yapılması ve sakınılması gerekenleri temelde "emirler (farz, vacip vs.)" ve "yasaklar (haram/günah)" olarak gruplandırılan iki kategoride bildirmişlerdir. İlk etapta birbirlerine zıt gibi görünseler de, gerçekte her iki kategori insanın mutluluğunu temin etme paydasında birleşmektedirler. Emirlerin yerine getirilmesi ruhsal açıdan insana iç huzuru sağlayıp, aile ve toplumu olumlu yönde etkilerken; yasakların işlenmesi ise insan psikolojisini tahrip etmekte ve günahı işleyenin huzursuz olmasına, dengesiz davranışlar sergilemesine, dolayısıyla da aile ve toplumun olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Farz, günah, psikoloji, huzursuzluk, dengesizlik.

Abstract: *-Psycho-Social Dimensions Of Sin In Hadith-* The aim of the creation in the teachings of Islam is the worship to Almighty Allah. The aim of the sending of Prophets is to inform the people about these worships and to teach them the way happiness both in this world and hereafter. For his purpose, they declared basically in two groups what to be done and what needs to be avoided as "commands (farz, wajib etc) and prohibitions (haram/sin)" to the communities to which they have been sent to. Although they appear oppose to each other, they are actually join in a common denominator to ensure the happiness. While fulfilling the commands provide peace of mind spiritually, affecting the families and communities in a positive manner; doing sins destroy the human psychology and result in restlessness of does, therefore leading to the negative effects of families and communities.

Key words: Obligation, sin, psychology, restlessness, unstable behavior.

Giriş

Bilindiği üzere Yüce Allah'ın doğru yolu göstermek için gönderdiği peygamberlere verdiği talimatlar, temelde her Müslüman'ın yapmakla sorumlu olduğu farzlar ve sakınması gereken haramlar kategorilerinde toplanmaktadır. Her iki kategorideki eylemler, bütüncül olarak insanın hem bedensel, hem psi-

* Yrd. Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Öğretim Üyesi.

kolojik dünyasına hitap etmekte ve insan ruhu ile davranışları üzerinde önemli etkilerde bulunmaktadır.

Her ne kadar farzlar ve haramlar kesin çizgilerle birbirlerinden ayrı zıt kutuplar gibi görünseler de, temelde aynı işlevi görmektedirler. Zira farzların terkinden birey ve toplum zarar görüp hüsrana uğrarken, haramları işlemekle de birey ve toplum aynı sonuca maruz kalmaktadır. Farzlar, bir yandan insan hayatını kuşatarak yararlı şeylerle teçhiz edip zararlı eylemlerden korurken, öte yandan haramlar ise insanın dünyasını iyilik ve güzelliklere kapatarak onu zararlı, kötü ve karamsar bir hayata mahkûm etmektedir.

Günah, bir başka ifadeyle haram, büyük veya küçüklüğüne paralel olarak Mü'minin hayatında bedensel açıdan büyük zararlar verdiği gibi, psikolojik olarak da büyük tahribatlara yol açmaktadır. Söz gelimi alkol, uyuşturucu ve nikotin gibi dinen kullanılması haram sayılan maddeler, bağımlılık yaparak insan vücudu üzerinde ciddi tahribatlar yaptıkları gibi, onun psikolojik dengesini de bozarak iç dünyasını tahrip etmektedir.

Mü'min, dinin haram kıldığı, ahlâken ayıplanan, inanç ve toplumun normlarına ters düşen günahların, insanın düşünce ve bu düşünceleri tatbik dünyasında meydana getirdiği pişmanlıktan kaynaklanan gerilim ve huzursuzlukla suçluluk psikozuna girmekte, bu durum da onun tutarsız davranışlar sergilemesine sebebiyet vermektedir. Bu tutarsızlık, bir taraftan iç dünyasında tahribat yaparken, diğer taraftan, bu tahribatlardan kurtarmak için onu doğruları bulmaya, gerçeklere ulaştırmaya doğru itmektedir.

Bu, yapılan haram eylemin yanlış olduğuna inanmakla gerçekleşir. Bunun ortaya çıkabilmesi için düşüncenin, inancın ve eylemin çatışması gerekir. Düşünce, inanç ve eylemin çatışması halinde ise birey suçluluk psikozuna girmekte ve doğrulara doğru adım atmaya başlamaktadır.

İçselleştirilen değere aykırı davranmanın kişiyi rahatsız edeceği muhakkaktır. Bu, şuurun eylemle çatışması, dolayısıyla suçluluk psikolojisinin yaşanması demektir. Ancak iç bilinç ile dış eylemlerin örtüşmesi, suçluluk psikozunun yaşanmasını ortadan kaldırdığı gibi, beraberinde geçici bir huzuru da getirmektedir.

Günahın, kutsala karşı işlenmesi, ilâhî emirlerin ihlali, beşerî ve tabii düzenin bozulması demek olduğu konusunda bütün dinler arasında ortak bir kabul vardır.¹ Haramlar, her ne kadar bütün dinler tarafından kerih görülen,

¹ Kahraman, Ferruh, "İslâm İnancında Günah, Günah Çeşitleri ve Kişiyi Günah İşlemeye Sevkeden Faktörler", *Usûl İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, Kayseri, 2007, s. 140.

zararlı ve fıtrata aykırı olsalar da, nefse hoş gelmektedirler. Günahlar, şeytanın süslü göstermesine paralel olarak nefsin baskın gelmesiyle veya hevâ ve hevese² Bütün dinler uyararak fazlaca işlendiklerinden, hayatımızı adeta kuşatmış durumdadırlar. Bugün birçok İslam ülkesinin sokak görüntüsünün, haramların alenen işleniyor olması açısından gayrimüslim ülkelerin sokaklarından pek de farklı bir görünüm arz etmemesi, eş deyişle günahların açıkça yapılması hususunda aynı paydada buluşuyor olmaları, bir yönüyle “*şeytan onlara amellerini süslü gösterdi de onları yoldan çıkardı*”³ meâlindeki âyetlerde bildirildiği gibi, şeytanın iğvâsından ve haramlara yönlendiren etmenlerin serbest ve çokluğundan kaynaklanıyorken, öbür yönüyle ise nefsin, hevâ ve hevesin baskın gelmesinden dolayıdır. Bu durumun önüne geçilmesi, ancak haramlardan kaçınan örnek bir toplum modelinin oluşmasına bağlıdır. Günahlardan sakınan örnek bir topluluğa hararetle ihtiyaç duyulan günümüzde, mü’minlerin haramlardan şiddetle sakınmaları ve İslamî bir toplum profilini ortaya koymaları gerekmektedir.

İslamî literatürde değişik kavramlarla ifade edilen ve “işlenmesine dinen cevaz verilmeyen ve tab’an da hoşlanılmayan eylemlere verilen isim” demek olan günah, en genel anlamda ilâhî emir ve yasaklara aykırı fiil ve davranışları ifade eder.⁴ Günahlar, şirk, yalan, faiz, zina, uyuşturucu, aldatmak gibi büyük (kebîre); içki-kumar sofralarında oturmak, faiz yiyenlerle arkadaşlık kurmak gibi küçük (sağîre) olmak üzere ikiye ayrılır.⁵ İslâm âlimleri, devamlılık arz eden her küçük günahın büyük günaha dönüşebileceği gerçeğinden hareketle, küçük günahın devamlı işlenmesini hoş karşılamamışlardır. Dolayısıyla mü’min, Allah’ın emirlerine karşı gelmede birleşen büyük-küçük bütün günahların hepsinden sakınmalı ve bu açıdan hayatını güvence altına almalıdır.

Bu makalede, günahın psiko-sosyal etkisi ve bu etkinin fiziko-sosyal olumsuzlukları, ağırlıklı olarak hadisler bağlamında ele alınacaktır.

1. Günah Kavramının Anlam Alanı ve Analizi

Kur’an-ı Kerîm’de ve hadis metinlerinde *ism*, *zenb*, *vizr*, *cünâh*, *hûb*,⁶ *isyân*, *hıyânet*, *cürm*, *hatîe*, *seyyie* gibi kavramlarla ifade edilen günah,⁷ en genel anlam-

² Sultan, Deniz, *Kur’an’da Günah Kavramının Psiko-Semantik Açısından İncelenmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005, s. 43 vd.

³ Ankebût, 29/38; Krş. En’âm, 6/43; Nahl, 16/63.

⁴ Harman, Ömer Faruk, “Günah”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIV/278.

⁵ Bebek, Adil, “Günah”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIV/282 vd.

⁶ Bebek, “Günah”, *DİA*, XIV/282 vd.

⁷ Krş. Kılıç, Sadık, *Kur’an’da Günah Kavramı*, Hibas Yay., Konya, 1984, s. 122-164; Öztürk, Yasar Nuri, *İslam’da Büyük Günahlar*, Yeni Boyut Yay., İstanbul, 2002, s. 33 vd.

da “Allah’ın emirlerine aykırı, dinen suç sayılan ve fıtratın içselleştirmedeği haram eylemler”e denir.⁸

Kur’an’da 35 yerde geçen⁹ ve işleyene ceza gerektiren, ayrıca insanı hayır ve sevaptan alıkoyan fiil veya bundan doğan sorumluluğa işaret eden *İsm*,¹⁰ en genel anlamda “şer’an ve aklen sakınılması gereken şeyler” demektir. Kur’an ve hadisteki kullanımları dikkate alındığında *ism* kelimesinin anlam alanının ayrıca, haramın ihlali yani meşrû olmayan şeylerin yapılması ve bilerek işlenen gayr-ı meşrû fiilleri de kapsadığı görülür.¹¹

Çoğunlukla “sonu kötü olan fiil” mânasında kullanılan *Zenb*,¹² Kur’an’da sıkça “Allah’a karşı işlenen ikrah verici şeyler” için kullanılmıştır.¹³ Kur’an’da *tekzîb* (Yüce Allah’ın âyet ve mesajını yalanlama) bir *zenb* olarak nitelendiği gibi,¹⁴ *küfür* de *zenb* olarak nitelenmiştir.¹⁵ *Zenb* psikolojik açıdan ise en genel anlamda “Allah’ın rızasını kazanmayı engelleyen davranışlar”ı ifade eder.¹⁶

Lügatte “ağırlık” mânasındaki *Vizr*, Kur’an’da geçtiği çoğu yerde mânevî yük ve sorumluluk ilgisiyle *ism* yerine kullanılmıştır.¹⁷

“Kişiyi haktan saptıran fiil veya davranış” anlamındaki *Cünâh* da Kur’an’da geçtiği 25 yerde¹⁸ daha çok insanlar arasındaki münâsebetler için kullanılmaktadır.¹⁹

Kur’an-ı Kerîm’de *Hûb* kelimesi, “Yetimlere mallarını verin ve iyisinin yerine kötüsünü koyup değiştirmeyin ve onların mallarını, kendi mallarınıza

⁸ Cürçânî, eş-Şerîf Ali b. Muhammed, *Kitabu't-Ta'rifât*, Byy., ts., s. 9, 107, 151; Ayrıca krş. Ankebût, 29/38; Krş. En'âm, 6/43; Nahl, 16/63.

⁹ Abdulkâî, M. Fuâd, *el-Mu'cem u'l-Müfrehes li Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Beyrut, ts., s. 12.

¹⁰ Ebu'l-Bekâ, Eyyub b. Mûsa el-Hüseynî el-Kefevî, *el-Külliyât Mu'cemun fi'l-Mustelahati ve'l-Furûki'l-Luğaviyye*, Nşr. Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1998, s. 40; Krş. Bebek, “Günah”, *DİA*, XIV/282 vd.

¹¹ Izutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, Çev. Selahattin Ayaz, İstanbul, ts., s. 319 vd.

¹² İsfehânî, Râğîb, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'an*, Thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Beyrut, 1998, s. 331.

¹³ Izutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 317.

¹⁴ Krş. Âl-i İmrân, 3/11.

¹⁵ Krş. Mü'min, 21-22; Muhammed, 47/10-11.

¹⁶ Cürçânî, *Ta'rifât*, s. 9, 107, 151; Ayrıca krş. Ankebût, 29/38; Krş. En'âm, 6/43; Nahl, 16/63.

¹⁷ Bebek, “Günah”, *DİA*, XIV/282-283.

¹⁸ Abdulkâî, *el-Mu'cem*, s. 276.

¹⁹ Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 41; Krş. Bebek, “Günah”, *DİA*, XIV/282 vd.

katıp yemeyin; çünkü bu, pek büyük bir günahdır”²⁰ âyetinde yetim malı yiyenler için doğrudan “günah” anlamında kullanılmıştır.

Kur’an’da günah anlamında kullanılan *İsyân* sözcüğü ise, “Allah’a itaat etmemek ve O’nun emirlerine karşı çıkmak” demektir.²¹

Arapça’da günah için kullanılan ve çoğunlukla *nifâk*la eş anlamlı bir kelime olan *Hıyânet* de a aynı anlamda “ahit ve emanetlere gereken hassasiyeti göstermemek”²² demektir.

Kur’an’da *Cürm* sözcüğü, *zenb* kelimesinin bir anlamdaşı olarak kullanılmıştır. Âyetlerde çoğunlukla fiilden türetilmiş sıfat olarak “cürm işleyen” veya “cürm işlemiş olan” anlamındaki “mücrim” şeklinde geçmektedir.²³ Meselâ, *istikbâr*, *nifak*, *iftirâ el-kezib* birer *cürm* olarak nitelenmişlerdir.²⁴

Günah karşılığında kullanılan bir diğer sözcük olan *Hatîe* kelimesi ise, Kur’an’da hemen hemen *ism* ile aynı anlamda kullanılmıştır.²⁵

Kur’an-ı Kerîm’de “günah” anlamında kullanılan bu kelimelerden özellikle *ism*, *zenb* ve *vizr* sözcükleri hadislerde de çokça geçmektedir. Kur’an’da olduğu gibi, hadislerde de bu sözcükler çoğunlukla günah manasında kullanılmışlardır.²⁶

Günahın kalpteki teşekkülünü ve olumsuz tesirini ise Kur’an-ı Kerim bilhassa *Zeyğ*,²⁷ *Reyn*²⁸ ve *Kavse*²⁹ kelimeleriyle açıklar.

Kur’an günahı karşılamak için kullandığı bu kavramlarından hareketle genel olarak *günahı*, “beşerî arzunun ilâhî arzuya uymayı reddetmesi” veya “Yaratıcı ile ittifakın bozulması” şeklinde tanımlamak mümkündür. Kur’an’ın kullandığı kavramlardan hareketle *günah* için “meşruiyetini Allah’ın varlığından alan her şeye saldırı ve gayr-ı meşrû olma keyfiyetini yine Allah’tan alan

²⁰ Nisâ, 4/2.

²¹ Krş. Cürcânî, *Ta’rifât*, s. 9, 107, 151; Ayrıca krş. Ankebût, 29/38; Krş. En’âm, 6/43; Nahl, 16/63.

²² İsfahanî, *el-Müfredât*, s. 305.

²³ İzutsu, *Kur’an’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 322.

²⁴ Bkz. A’râf, 7/40-41; Câsiye, 30/31; Tevbe, 9/66; Yûnus, 10/17; Hûd, 13/35; Krş. İzutsu, *Kur’an’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 324-325.

²⁵ Bkz. Nisa, 4/112; Krş. İzutsu, *Kur’an’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 322.

²⁶ Wensinck, “ism”, “zenb”, “cünâh”, hûb” maddeleri; Ayrıca krş. Bebek, “Günah”, *DİA*, XIV/283.

²⁷ Bkz. Âl-i İmrân, 3/7-8.

²⁸ Bkz. Mutaffifîn, 83/14.

²⁹ Bakara, 2/74; Ayrıca krş. Bebek, “Günah”, *DİA*, XIV/283.

her şeyi yapma, irtikap etmedir” de denebilir. Bu da kısa ve öz bir ifadeyle “Allah tarafından yap denilenleri yapmamak, yapma denilenleri ise yapmak”tır.³⁰

Rasûlullah (s.a.v.) da günahı, “Kalbini tırmalayan ve insanların muttali olmasından hoşlanmadığın şeydir” şeklinde tarif etmiştir.³¹

Psikoloji açısından ise günahı, “irâdenin, çoğunlukla ahlâkî-dinî açıdan doğru kabul edilen ideale göre hareket etmemesi” şeklinde değerlendirmek mümkündür.³²

Günah, önce psikolojik olarak, bir halet-i rûhiye olarak yaşanır, sonra fiziksel olarak eyleme dönüşür. Zira, sağlıklı olsun sağlıksız olsun, hiç bir eylem, önce irâde edilmeden, yani beyinde oluşup şekillenmeden dışa yansımaz. İnsan, önce psikolojik olarak eyleme hazırlanır, sonra fiziksel olarak onu pratize eder.

İslâm, insanın günâh işlemekle sürekli “kötü” ve “suçlu” kalacağı düşüncesini reddeder. Çünkü insanın psikolojisi ve fizyolojisi günah işlemeye uygun yaratılmıştır. Dolayısıyla günah işlemenin, bir yönüyle insan psikolojisinin bir gereği olduğu söylenebilir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in “*Günah işlemeseydiniz, Yüce Allah, günah işlemleri ve onları affetmesi için başka halklar yaratırdı*”³³ sözü bu gerçeğe işaret eder. Ayrıca peygamberler de dahil, her insanın hatasız olmaması, küçük veya basit de olsa, mutlaka hata işliyor olması bunun en açık kanıtıdır. Bu gerçeğe işaret eden Hz. Peygamber (s.a.v.), “*Bütün Âdemoğlu çok hata işler; hatalıların en hayırlıları tövbe edenlerdir*”³⁴ buyurmuştur.

Fıtratı gereği insan, günah işledikten sonra bir suçluluk psikolojisi veya duygusuna kapılır. Bu durum, fıtratın, tabiatı gereği günahları kabul etmeme özelliğinden kaynaklanır. Bilhassa günahkâr mü’min için en büyük ceza, Abdullah b. Mes’ûd (r.a.)’un da söylediği gibi, “dinî suçluluk psikolojisi”dir.³⁵ Suçluluk psikolojisi veya suçluluk duygusundan kurtulmanın yolu tövbedir. Gerçekte tövbe, günah işleyen kimse tarafından hissedilen suçluluk duygusunu hafifletme veya ondan sıyrılma mekânizmasıdır.³⁶

³⁰ Kılıç, *Kur’an’da Günah Kavramı*, s. 27-34.

³¹ Müslim, *Birr ve’s-Sıla ve’l-Âdâb*, 15; Tirmizî, *Zühd*, 52.

³² Krş. Ali Köse, “Günah”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIV/285.

³³ Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Süre, *el-Camiu’s-Sahîh vehüve Sunenu’t-Tirmizî*, thk. Kemâl Yusuf el-Hût, Dâru’l-Fikr, Byy., ts., Daavât, 2.

³⁴ Tirmizî, *Kıyâme*, 50; İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *es-Sunen*, Dâru’l-Hadîs, Kahire, ts., *Zühd* 30.

³⁵ Tirmizî, 38/*Kıyâme*, 75/49; Krş. Bebek, “Günah”, *DİA*, XIV/283-284.

³⁶ Köse, “Günah”, *DİA*, XIV/285.

Etkileri ve zararları açısından bireysel olarak nitelendirilebilecek günah yoktur. Her günah, fiziksel ve ruhsal açıdan sahibini etkilediği ve ona zarar verdiği gibi çevresini de etkileyip zarar verir. İşte günahın haram kılınmasının arka planında yatan en önemli nedenlerinden biri de, sözünü ettiğimiz bu etkidir.

Günahın genel olarak psikolojik etkilerini şu şekilde ifade etmek mümkündür: İnsanı yaratan Yüce Allah'tır. İnsanoğlunun fiziksel ve ruhsal karakterini, ona nelerin yararlı, nelerin zararlı olduğunu, tabiatının nelerden hoşlandığını, nelerden hoşlanmadığını da en iyi bilen yine Yüce Allah'tır. Allah, insan tabiatına uygun, bireysel ve toplumsal yararlı her şeyi mübah sayarken, tabiatına aykırı ferdi ve içtimaî zararlı her şeyi de haram (günah) saymıştır. Fıtratı dumura uğramamış ve tabiatı bozulmamış hiçbir insan zina, içki, faiz, yalan söylemek, zulüm, haksızlık, adam öldürmek vb. günahları doğal karşılayamaz ve bu fiilleri işlerken psikolojik rahatsızlık duymadan kolayca içine sindiremez. Nitekim tarih boyunca günahların, bireysel ve toplumsal yıkım ve huzursuzlukların en önde gelen nedeni sayılması, söz konusu bu yıkıcı etkisinden dolaydır.

2. Günahın Psikolojik Etkileri

En genel anlamıyla psikoloji, "davranışı ve davranışa iten süreçleri bilimsel olarak inceleyen ilim"³⁷ şeklinde tanımlanır. "Davranış" sözcüğü, herhangi bir yol ile ölçülebilen her tür eylemi kapsamaktadır. Genel olarak suç, özel olarak günah işlemek de bu psikolojinin alanlarından biridir. Genel suçlarda sadece ceza korkusu bir psikolojik etken iken, günah psikolojisinde cezanın yanında Allah'a, Peygamber'e Kur'an'a ve bütüncül olarak kişinin sahiplendiği inancına saygısızlık psikolojisi de olumsuz etkenlerdendir. Dolayısıyla birey, günah işlerken, basit ve sıradan bireysel bir suçun ötesinde, bir suçluluk psikozuna da girmektedir.

İster batılı psikologların düşüncesiyle insan psikolojisinin ürettiği bir olgu olarak kabul edilsin, isterse de İslam'ın öngördüğü anlamda doğal ve zorunlu bir sonuç olsun, dinin veya inancın ya da ahlâkî değer yargılarının insan psikolojisini şekillendirmede rol oynayan en önemli etkenlerden biri olduğu kabul edilmektedir. Tarihteki din savaşları³⁸ bu açıdan irdelendiğinde görülecektir ki, insan, din adına oluşturduğu psikoloji uğruna katlandığı meşakkatlere, işkencelere ve hatta ölümlere başka hiçbir değer uğruna katlanmamıştır.

³⁷ Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 35; Morgan, T. Cliford, *Psikolojiye Giriş*, çev. Heyet, Ankara, 1980, s.6.

³⁸ Söz gelimi Haçlı savaşları, bu hususta öne çıkan en önemli örneklerden biridir.

Esasen bütün savaş ve anlaşmazlıkların kaynağı, bir yönüyle çıkar ve dinî değer veya inançların egemen kılınması iken, öbür yandan çoğunlukla ruhsal bir durum olan üstün gelme iştiyaki veya insandaki yıkıcılık içgüdüsünün gücünden kaynaklanır.

Kutsal ve tabiat üstü varlık alanlarıyla bağlantılı olan günah, temelde dinsel bir kavramdır³⁹ ve “suç” ile doğrudan alakalıdır. İslâm’da günahın “takva” ile sakınılması öngörülmektedir. Bazı yazarlar tarafından *takva* kavramı “korku” sözcüğü ile tercüme edilmektedir⁴⁰ ki, bizce bu hatadır. Zira *v-k-y* kökünden türeyen “takva”dan, “itaatte ihlâs” kastedilirken; günahın ise “terk etmek ve korunmak” veya “sakınmak” kastedilmektedir. Takvâ, “Allah’tan başka her şeyden sakınmak” veya “Şeriat’ın adâbını muhafaza etmek” şeklinde tarif edilmişken, âlimlerin kâhîr ekseriyeti tarafından kabul gören tanım), “nefsin arzularına uymamak, söz ve davranışlarda Hz. Peygamber (s.a.v.)’e uymak” şeklindedir.⁴¹

Kuvvetli dürtülere karşı koymak oldukça zordur; hatta düşünülerek yapılan davranışlarda bile şuurlatından gelen bu dürtü ve çağrışımların etkisinde kalınabilir. Bunlara karşı koymak, bazen kişilikte psikolojik çatışmalara yol açabilir. Bu da sonuçta iç sıkıntısı ve depresyona sebep olur ki klasik psikanalize göre insan bu sıkıntıyı yaşamamak için dürtülerini farklı yönere kanaliz eder.⁴²

İnsanoğlu, dürtüleri olan ve bu dürtüleri çevresi tarafından beslenen veya bastırılan bir varlıktır. İnsan dinî-ahlâkî kısıtlama ve emirlere, dürtülerini bastırarak, onları olumlu yönde kanaliz ederek ve onlara hâkim olarak uyabilir. Fakat insan, bilhassa olumsuz dürtülere her zaman karşı koyamayıp boyun

³⁹ Krş. Harman, “Günah”, *DİA*, XIV/278.

⁴⁰ Bkz. Özek, Ali v.dğr., *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali*, Riyad, 1412, Bakara, 2/48, 194, 196, 223.

⁴¹ Cürcânî, *Ta’rifât*, s. 65. İslâm’da sevgi esastır. Korku ise ikinci planda gelir. Mü’min, Allah (c.c.) ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’e olan sevgisinden dolayı onlara itaat eder ve yasaklarından da sakınır. İnsanın severek bir şeyi yapması veya yapmaması ile korkudan yapıp-yapmaması arasında büyük fark vardır. Mü’min, Allah (c.c.) ve Resûlü (s.a.v.)’ne itaatte daima sevgiyi ön planda tutar. Dolayısıyla günahları terk etmede de aynı duyguyla hareket eder ve bu psikolojiyi düşüncelerine hakim kılar. Bu tavır, mü’minin itaat etmesini ve ma’siyetten (günahlardan) sakınmasını kolaylaştırır. Bu nedenle günahın kendisi bir musibet iken, onun daha büyük bir musibete sebep olduğu, her musibetin de insan psikolojisini bozduğu unutulmamalıdır.

⁴² Köse, “Günah”, *DİA*, XIV/285.

eğebilir. Böylece hisler, ihtiraslar ve çevresel faktörler onun aklına galip gelebilir.⁴³ Bu nedenle kişi, kuvvetli olumsuz dürtülere karşı gelemeyip günah işleyebilir. Bu kimse, farklı bir psikolojiye girer ve ikilemde kalır. Bir yandan günah işlemekle Allah'a karşı gelmenin, inancıyla ters düşmenin suçluluk duygusunu yaşarken, diğer yandan nefesine uyup arzularını yerine getirmenin, bunun için bir takım bahanelerin arkasına sığınmanın ve bu iki zıt düşünce ve hayat biçimi arasında gel-gitlerin psikozunu yaşar. Kişi, bir anlamda uyması gereken inanç ile muhalefet etmesi gereken nefsânî arzular arasında sıkışır kalır.

Ailesine, yakın çevresine ve topluma yansıma, rezil olma, huzurunun bozulması, ticari kariyerinin zarar görmesi korkusu ise onun için ayrı bir ruhsal dramdır. Günah işleyen kimse, bu düşünceler arasında bir takım gel-gitler yaşarken, ayrıca çektiği ağır vicdan azabı ile de suçluluk psikozuna girer ve ruhsal dengesi tamamen bozulur. Bozulan dengesinin tezahürleri, işi, çocukları ve ailesine yansyacağı gibi, doğal olarak çevresine de yansır.

Günah işleyen kişi, iki seçenekle karşı karşıya bulunur:

1) Günah işleyen kişi, ya dinî-ahlâkî değer yargıları ağır basar ve inancı doğrultusunda bir karar verir. Bu durumda kişi tövbe eder, Allah'a sığınır ve istikametini düzelterek huzura kavuşur.

2) 'Ya da hisler, ihtiraslar ve çevresel faktörler günah işleyen kimsenin aklına gâlip gelir. Böylece kişi "mecbur kaldım", "o kadar da büyük bir günah işlemedim", "benim işlediğim günah ne ki, başkaları ne günahlar işlemektedir", "Allah Gafûr ve Rahîmdir; günahlarımı bağışlar" gibi bahanelerin arkasına sığınır. Bu durumda kişi asla suçluluk psikozundan kurtulamaz, inanç ve vicdan baskısıyla yaşadığı ikilemden sıyrılamaz ve asla huzura da kavuşamaz. Zira akıl ve vicdanına sürekli baskı uygulayan içindeki imanî hakikatlerin sesi, gerçeklikten uzak bu gibi bahanelerle avutulamaz.

Günah hususunda arkasına sığınılan bahaneler temelde iki nedenden kaynaklanır:

1) İman zayıflığından. Sağlam bir imana sahip mü'minin anlayışıyla bağdaşmayan iman zayıflığı beraberinde amel eksikliğini getirir ve dinin emirlerini yerine getirmede zaaf oluşturur ki, bu da netice itibarıyla günahdır.

2) Günahları küçümsemekten. Enes b. Malik (r.a.), küçük görülen bazı günahlar karşısında sahabenin duyarlılığını şöyle dile getirmektedir: "Sizler, gözünüzde kıl kadar değeri olmayan öyle şeyler (günahlar) işliyorsunuz ki,

⁴³ Köse, "Günah", *DİA*, XIV/285.

bizler bunları Rasûlullah (s.a.v.) döneminde helak edici günahlardan sayardık.”⁴⁴

Ebu Eyyûb el-Ensârî (r.a.)’nin “Kişi güzel bir davranışta bulunur ve ona güvenerek küçük hataları unuttur. Allah’ın huzuruna, o küçümsediği günahlarla kuşatılmış olarak çıkar. Kişi bir kötülük işler, ancak sürekli onun endişesiyle yaşar ki, Allah’ın huzuruna güvenle çıkar”⁴⁵ sözü de küçük günahların önemsenmesi gerektiğini vurgular.

Günahın psikolojik etkilerinden biri de, günah işleyenlerin sıkça arkasına sığındıkları “Ben zaten adam olamam” psikozuna düşürmesi, onu ümitsizliğe sevk etmesi ve içinde bulunduğu halet-i rûhiyeden kurtulmasına fırsat tanılamamasıdır. Said-i Nursî’nin konuya dair “Utandıracak bir günahı gizli işleyen bir adam, başkasının görmesinden çok utanır. O zaman, kendisini gören meleklerin ve ruhanî varlıkların vücudu günah işleyen kimseye çok ağır gelir. Utanmaktan dolayı, o söz ya da eylemin günah olmadığını iddia etmeye başlar. İşlediği günahlarını gören meleklerin varlığını inkâr etmek ister. Hattâ utanmanın şiddetinden, âhîret gününün gelmeyeceğini temenni eder. Şayet hesap gününü inkâr eden küçük bir vehim bulursa, ona sıkı sıkıya sarılır ve o vehmi kocaman bir delil sayar. Küçük bir işaret ile melekleri inkâr etmek arzu eder”⁴⁶ sözleri, günahkârın ruhsal durumunu izah eden çarpıcı bir betimlemedir.

Günah, işleyenin inancına olan saygısı ve ahlâkî değerlere olan bağlılığı nispetinde farklı şekillerde tesir icra eder. Söz gelimi günah, dinî-ahlâkî değerlere sahip bir mü’min için ruhsal dengesini bozacak denli ağır bir yük mesabesinde iken, bir ateistin psikolojisi üzerinde aynı oranda bir fonksiyon icra etmeyebilir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in, “Mü’min günahını şöyle görür: “O, sanki üzerine her an düşme tehlikesi olan bir dağın dibinde oturmaktadır. Dağ üzerine düşer mi diye endişe eder durur. Fâcir ise, günahı burnunun üzerinden geçen bir sinek gibi görür”⁴⁷ hadisi, günahın mü’min ile günâhkâr insan psikolojisi üzerinde nasıl farklı tesir meydana getirdiğini ortaya koymaktadır.

Ka’b b. Malik (r.a.) ile arkadaşlarının hikayesi, dinî-ahlâkî değerlere sahip bir mü’min için ruhsal dengesini bozacak denli ağır bir yük mesabesinde olan

⁴⁴ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu’l-Buhârî*, el-Mektebetu’l-İslâmiyye, İstanbul, ts., Rikak 32; Dârimî, Rikak, 54; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/3, 157.

⁴⁵ Askalanî, İbn Hacer, el-Hafız Şihâbüddin Ebi’l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer (v. 852/1448), *Fethu’l-Bârî bi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî (1-13)*, Thk. M. F. Abdülbaki, M. el-Hafîb, Kusay M. el-Hafîb, Dâru’r-Rayyân li’t-Türâs, Kâhire 1407/1987, XI. 337.

⁴⁶ Nursî, Said, *Lem’alar*, Sözlere Yayınevi, Byy., ts., s. 581.

⁴⁷ Buhari, *Daavât*, 4; Tirmizi, *Kiyame*, 49; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/383.

günahın, insan psikolojisi üzerindeki etkisine çarpıcı bir örnektir. Bilindiği üzere Tebük Seferi'ne mazeretsiz katılmayan Ka'b b. Malik, Mürâre b. Rebî el-Amirî ve Hilal b. Ümeyye el-Vâkıfî adlı sahabîler, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından dışlanmışlardır. Rasûlullah (s.a.v.)'ın bu tavrı üzerine bütün sahabe de onlarla ilişkilerini kesmişlerdir. Bu kimseler için adeta zindana dönen dünyada, onların içine düştükleri psikolojik travmayı ve çektikleri şiddetli ıstırapı Ka'b. Malik (r.a.) şöyle dile getirmektedir:

“Rasûlullah (s.a.v.) savaşa katılmayanlardan sadece üçümüzle konuşulmasını yasakladı. İnsanlar bizimle konuşmaktan kaçındılar ve bize karşı tavırlarını değiştirdiler. Onların bu tavrı üzerine yeryüzü bile değişti. Sanki burası benim memleketim değildi. Elli gün böyle geçti. İki arkadaşım boyunlarını bük-tüler; ağlayarak evlerinde oturdular. Namaz bittikten sonra Rasûlullah (s.a.v.) yerinde otururken yanına gelir, kendisine selam verirdim. Kendi kendime “Acaba selamımı alırken dudaklarını kıpırdattı mı kıpırdatmadı mı?” diye sorardım. Sonra O'na yakın bir yerde namaz kılar ve fark ettirmeden kendisine bakardım. Ben namaza dalınca bana doğru döner, kendisine baktığım zaman da yüzünü çevirirdi. Müslümanların bana karşı sert tutumları uzun süre devam edince, amcamın oğlu ve en sevdiğim insan Ebu Katâde'nin bahçesine gidip duvardan içeri atladım ve selam verdim. Vallahi selamımı almadı. Ona, “Ebu Katade! Allah adına yemin ederek soruyorum. Benim Allah'ı ve Rasûlullah (s.a.v.)'ı ne kadar sevdiğimi biliyor musun?” diye sordum. Hiç cevap vermedi. Ona and vererek bir daha sordum. Yine cevap vermedi. Bir kez daha yeminle sorunca, bu kez “Allah ve Rasûlü daha iyi bilir” demekle yetindi. Bunun üzerine gözlerimden yaşlar boşandı. Geri dönüp duvardan atladım. Bizimle konuşulması yasaklandığından bu yana elli gün geçmişti. Ellinci gecenin sabahında, damda sabah namazını kıldım. Allah'ın (Kur'ân'da bahsettiği gibi) canım iyice sıkılmış, bütün genişliğiyle yeryüzü bana dar gelmişti. Bu vaziyette beklerken, Sel dağının tepesindeki birinin var gücüyle: “Ka'b İbn Malik! Müjdeler olsun sana!” diye bağırdığını duydum. Üzerimdeki elbiseyi çıkarıp ona verdim ve Mescid'e doğru yola koyuldum. Peygamber (s.a.v.)'e selam verdiğimde yüzü sevinçten parıldayarak,

“Dünyaya geldiğinden beri yaşadığın en hayırlı günün kutlu olsun!” buyurdu...

“Ya Rasûlallah! Tövbemin kabul edilmesine şükran olarak bütün malımı Allah ve Rasûlü uğrunda fakirlere dağıtmak istiyorum” deyince, o (s.a.v.):

“Malının bir kısmını dağıtmayıp elinde tutman, senin için daha hayırlı olur” buyurdu.

“Hayber fethinde hisseme düşen malı elimde bırakıyorum” dedim. “Yüce Allah hakkımızda şu ayet-i kerimleri indirdi:

“Andolsun Allah; Peygamber ile içlerinden bir kısmının kalpleri eğrilmeğe yüz tuttuktan sonra, sıkıntılı bir zamanda ona uyan muhacirlerle Ensar’ın tövbelerini kabul etmiştir. Evet, onların tövbelerini kabul etmiştir. Şüphesiz O, onlara çok şefkatli ve çok merhametlidir. Savaştan geri kalan üç kişinin de tövbelerini kabul etti. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları da kendilerini siktikçe sıkılmış, böylece Allah’(ın azabı)ndan yine O’na sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hâllerine) dönsünler diye, onların tövbelerini de kabul etti. Şüphesiz Allah, töbeyi çok kabul eden ve çok merhamet edendir. Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.”⁴⁸

“Allah’a yemin ederim ki, beni İslamiyet’le şereflendirdikten sonra, Yüce Allah’ın bana verdiği en büyük nimet, Peygamber (s.a.v.)’in huzurunda doğruyu söylemek ve yalan söyleyip de helak olmamaktır. Çünkü Allah şu yalan söyleyenler hakkında vahiy gönderdiği zaman, hiç kimseye söylemediği ağır sözleri söylemiş ve şöyle buyurmuştur:

“Yanlarına döndüğünüz zaman, kendilerini rahat bırakmanız için size Allah adıyla yemin edeceklerdir. Artık onların peşini bırakın. Çünkü onlar pistir. Kazandıklarının karşılığı olarak, varacakları yer de cehennemdir. Kendilerinden razı olabilirsiniz diye, size yemin edeceklerdir. Siz onlardan razı olsanız bile, Allah o fâsıklar topluluğundan asla razı olmaz.”⁴⁹

Yukarıda aktardığımız Ka’b b. Mâlik (r.a.) ve arkadaşlarının tutumları, günahın, inancına sadakatle bağlı kimseler üzerinde yarattığı derin ruhsal etkiye güzel bir örnektir. Nitekim onlar savaşta Hz. Peygamber (s.a.v.)’e icabet etmemekle işledikleri günahın ötürü psikolojik bir sendroma girmiş, bu durum onların psikolojileri üzerinde büyük bir travmaya neden olmuş, deyim yerindeyse adeta dünya onlara dar gelmiştir. O psikolojik sendromdan kurtuluşun yolu olarak başvurdukları tövbe ve neticesinde bağışlanma sevinci, onları, bütün mallarını fakir-fukaraya tasadduk edecek bir ruh yüceliğine sevk etmiştir.

Kur’an-ı Kerîm’de Yüce Allah’ın emirlerine uyan, haram kıldığı günahlardan da sakınıp doğru yolu bulan kimsenin yaşadığı psikolojik rahatlık ile

⁴⁸ Tevbe, 6/117-119.

⁴⁹ Tevbe, 9/95-96; Hadis için bkz. Buharî, Megazî, 79; Müslim b. Haccac el-Kuraşî, *Sahihu Müslim*, thk. M. F. Abdülbaki, Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabî, yy., 1918, Tevbe, 9; Tirmizî, Tefsir, 9.

günah işleyerek sapıklığı seçen kimsenin duçar olduğu kasvetli halet-i ruhiye şu çarpıcı örnekle dile getirilmiştir:

“Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslam’a açar; kimi de saptırmak isterse tıpkı göğe çıkıyormuş gibi kalbini iyice daraltır ve sıkıştırır. Böylece Allah inanmayanları dehşete düşürür.”⁵⁰

Müfessirlerimiz, “*tıpkı göğe çıkıyormuş gibi*” (yassa’adu) âyet ifadesinin fonetiğine de dikkat çekerek, günahların insanın ruhsal dünyası üzerinde nasıl güçlü etki yaptıklarına ve ne denli ağır psikolojik sıkıntıların oluşmasına neden olduklarına vurgu yapmışlardır.⁵¹

Kaynaklarımızda aktarılan bir kadın sahabenin hikâyesi, günahın, işleyeninin inancına olan saygısı ve ahlâkî değerlere olan bağlılığı oranında ne denli güçlü psikolojik bir tesir icra ettiğine en güzel örneklerden biridir:

Cüheyne kabilesinden zina ederek hamile kalmış bir kadın Rasûlullah (s.a.v.)’a gelerek, “Ya Rasûlallah! Haddi (recm edilmeyi) gerektiren bir suç işledim. Bana recm cezasını uygula!” dedi.

Rasûlullah (s.a.v.) kadının velisini çağırarak, “*Bu kadına iyi davran. Doğum yaptıktan sonra bana getir*” buyurdu. Adam, doğum yaptıktan sonra kadını Rasûlullah (s.a.v.)’a getirdi.

Rasûlullah (s.a.v.), kadının elbiselerinin üzerine iyice bağlanmasını emretti. Elbiseleri üzerine sıkıca bağlandıktan sonra kadın, Rasûlullah (s.a.v.)’ın emri doğrultusunda taşlanarak recmedildi. Cenaze namazını bizzat Rasûlullah (s.a.v.) kıldırdı.

Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.), “Ya Rasûlullah (s.a.v.), zina etmiş bir kadının namazını mı kılıyorsun?” diye sorunca Hz. Peygamber (s.a.v.),

“O kadın öyle bir tövbe etti ki, şayet onun tövbesi Medine halkından yetmiş kişiye paylaşılsaydı, hepsine birden yeterdi. Sen, Allah’ın rızasını kazanmak için can vermekten daha üstün bir şey biliyor musun?” buyurdu.⁵²

⁵⁰ En’am, 6/125.

⁵¹ Krş. Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, Çev. Heyet, Hikmet yayınları, İstanbul 1991, V/427-430.

⁵² Müslim, Hudûd 24; Ebu Davud, Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî el-Ezdî (v. 275/888), *Sunenu Ebi Dâvûd (Avnu’l-Ma’bûd* ile beraber), Dâru’l-Fikr, Beyrût 1399/1979, Hudûd, 1, 24; Darimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Behram (v. 250/864), *Sünen ed-Darimî*, Dâru’l-fikir, Beyrut, ts., Hudûd, 17; Malik, *Muvatta’*, Mâlik, b. Enes (179/795), Dâru İhyâi’l-Ulûm, Beyrut 1411/1990, Hudûd, 5.

Hakiki iman zevkine eren bu hanım sahabe, işlediği günahın ağırlığına daha fazla dayanamamış, psikolojisi bu işkenceyi artık taşıyamamış ve recmedilerek ölümü göze alacak ruhsal bir dinginliğe erişmiştir. Bizlere yakînen iman etmiş bir kimsenin inancı uğruna neleri göze alabileceğine dair çok güzel ipuçları veren bu erdemli bu kadının halet-i rûhiyesi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de methine mazhar olmuştur.

Kur'ân-ı Kerim'de evlenilmeleri yasak olan kimselerin sayıldığı şu âyet, günahın, bireyin psikolojisi üzerindeki olumsuz etkisine güzel bir örnektir. Nitekim âyette, "Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren süt anneleriniz, süt kız kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle zıfağa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarımız, eğer anneleri ile zıfağa girmemişseniz, onlarla evlenmeniz size bir günah yoktur; öz oğullarınızın karıları, iki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz. Ancak geçenler (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir"⁵³ buyrulmaktadır. Ayrıca, evlenilmeleri yasak olduğu halde âyette belirtilmeyenler ise Rasûlullah (s.a.v.)'in "Bir kadınla onun halası, yine bir kadınla onun teyzesi birlikte nikah olunmaz"⁵⁴ hadisiyle ifade edilmişleridir.

Yukarıda aktardığımız âyet ve hadiste sayılanlarla evlenmenin haram, günah, dolayısıyla da yasak oluşu, temelde insan neslini korumaya yönelik bir tedbir olsa da, gerçekte ruhsal dinginliğe ulaşmak için de gereklidir. Meselâ kişi fitraten anne, kız, kız kardeş, hala, teyze gibi kan bağıyla bağlı olduğu yakın akrabalara karşı cinsel bir istek duymaz. Bu nedenle kişinin bu sayılanlarla evlenmesi ruhsal açıdan tam bir çöküntünün yaşanmasına sebep olur.

Bu bağlamda, kendi kızının kocasını kendisiyle paylaştığını hisseden bir annenin, ki kızla kız kardeş arasında bir fark yoktur, artık kendisiyle hayat ortaklığı yapan, yahut aynı karında, aynı annede birleşen kız kardeşine karşı iyi duygularının devam etmesi imkânsızdır. Çünkü o kocasını paylaşan kadının annesidir. Kendisi öldükten sonra karısının oğluna kalacağını düşünen baba da aynı düşüncelerden kurtulamaz. Vefat edip giden babasının kendi karısının eski kocası olduğunu ve bundan dolayı nefret hissi besleyen çocuk da aynı duyguyu duyar. Aynı kandan gelen evladın karısı için de aynı şey söylenebilir.

⁵³ 4/Nisa, 23.

⁵⁴ Buharî, Nikah, 31; Müslim, Nikah 4; Ebu Davud, Nikah, 12; Tirmizî, Nikah, 31; Nesâî, Ebu Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb, *Sunenu'n-Nesâî bi Şerhi el-Hâfiz Celâluddin es-Süyyûtî ve Hâşiyeti el-İmâm es-Sindî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, ts., Nikah 47.

Halbuki baba ve oğul arasında bitip tükenmez alaka ve münasebetler mevcuttur.⁵⁵

Aynı şekilde hala da anne konumundadır. Erkek çocuk, küçüklüğünden itibaren ona tıpkı anne gözüyle bakarak büyür. Hala da onu çocuğu gözüyle yetiştirir ve büyütür. Psikolojik olarak ikisinin birbirlerine karşı cinsel bir istek duymaları fıtrata, insan tabiatına aykırı olduğu gibi; çocuğun babasının, annesiyle birlikte, aynı anda halasıyla da evli olması durumunda, çocuğun ciddi ruhsal bunalımlar yaşamasına sebebiyet vereceği de kaçınılmazdır.

O halde denilebilir ki, akrabalar arasındaki evlilikten meydana gelen çocuk çok cılız olur. Bu durum zamanla çocuğun zayıflayıp siskalaşmasına yol açar. Binaenaleyh irsiyet yoluyla geçen zayıf istidat ve kabiliyetler çocukta yerleşir ve kökleşir. Bunun aksine olarak devamlı yabancı kanların karışarak yabancılarla ilkah fırsatı verilirse seçilmiş istidatlar gelişerek, nesiller içerisinde yeni yeni istidat ve kabiliyetler canlanarak fazlalaşır.⁵⁶

Bu durum, bütün yakın akraba evlilikleri için geçerlidir. Günümüz tıbbı, her ne kadar yakın akraba evliliğinden doğan sakat çocukları kan uyuşmazlığına bağlasa da, bu sonucun ortaya çıkmasında başat rol oynayan etkenlerden biri de, yakın akraba evliliği yapan kişilerin ruh halidir.

Hülasa günahın insan psikolojisini olumsuz etkilemesi kaçınılmazdır. Günah işleyerek ruhsal bunalıma giren kimsenin bu durumdan kurtulmasının yolu, nasûh bir tövbe, ardından sağlam bir imana sahip olmaktır. İmanı korumanın yolu da inancın amelle desteklemesinden geçer. Zira iman bir lambaya benzetirsek, amel de onu koruyan bir fanus vazifesi görür.

3. Günahın Kalp ve Beyin Üzerindeki Etkileri

Bilindiği gibi “akıl”, “kalp”, “damîr”, “yürek” ve “beyin” bir birlerinden farklı organlar olsalar da, işlevleri açısından birbirlerine benzer işlevler ifa ettikleri için, zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılmışlardır. Nitekim Arap dilinde akla kalb, kalbe de akıl denilmiştir.⁵⁷ Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bir hadiste akletme fiilini kalbe nispet ederek “kalbin akletsin”⁵⁸ buyurması bu hususu izah eder. Bu gerçeği göz önünde bulunduran erken dönem Sünnî düşüncenin

⁵⁵ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, III/133-134.

⁵⁶ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, III/133.

⁵⁷ İbn Manzûr, Cemâluddîn b. Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, Kahire, ts., IX/326 vd.

⁵⁸ Dârimî, *Mukaddime*, 2.

öncülerinden Hâris el-Muhasibî (ö. 243/857), aklın yerinin kalp olduğunu belirtmiştir.⁵⁹

Ancak her insanın aklı, olay ve olguları anlama, algılama, kavrama ve kapsama açısından farklı olduğu gibi, karakteri de farklıdır. Bu yönüyle bakıldığında insan sayısı kadar fiziksel ve biyolojik farklı tipler olduğu gibi, aynı şekilde insan sayısı kadar birbirinden farklı duygusal ve ruhsal karaktere sahip tiplerin de bulunduğu söylenebilir.

Hız. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerinde, onun, neredeyse bütün farklı aklı yetilere veya psikolojik tiplere sahip insana hitabını görmek mümkündür.⁶⁰ Bu hadislerde kendilerine hitap edilen her bir tip, kendisine özgü güçlü veya zayıf karakterler taşımakta; bireyi itecek şekilde etkileyen güç veya faktör denilen motivler taşımaktadır. Ayrıca söz konusu edilen her bir tip, farklı alanlarda farklı tepkiler göstermektedir. Örneğin bu tiplerden birisi, zayıf bir dürtü ile günah işleyebilirken, diğeri günaha tedirgin bir halet-i ruhiye ile yaklaşmakta, bir diğeri ise harama asla yanaşmamaktadır.

Psikolojik ve sosyal motivler insana özel iken, fizyolojik motivler hayvanlarda da bulunmaktadır. Motivlerin oluşmasına uygun gelişen enerjiye motivasyon denilmektedir. Buna, motivi gerçekleştiren enerji de denebilir ki, hepsinin kaynağı kalptir. İnsan psikolojisinin merkezi ise kalp/beyindir. Duygu ve irade gibi fonksiyonlar önce bu merkezde oluşmakta, sonra eylem olarak dışa yansımaktadır. Hiçbir değere bağlı olmaksızın sınırsız isteklerde bulunan *id* (nefs-i emmare), bu istekleri süzgeçten geçiren *ego* (nefs-i levvame) ve son değerlendirmeyi yapan *süper-ego*'nun (nefs-i mutmainne) devreye girdiği merkez burasıdır.⁶¹

Kur'an'da "*Şâhitliği gizlemeyin, zira onu gizleyen kalbi günahkârdır*"⁶² buyrulurken günah kalbe isnat edilmiştir. Hız. Peygamber (s.a.v.) de, konuya dair Kur'ân-ı Kerim'e de atıfta bulunarak, "*Kul, bir hata işlediği zaman kalbine siyah bir nokta vurulur. Şayet el çeker, mağfired diler ve tövbe ederse kalbi cilalanır. Eğer (bunu*

⁵⁹ Muhasibi, Hâris b. Esed, *el-Akl ve Fehmu'l-Kur'an*, Beyrut, ts., s. 212.

⁶⁰ Bkz. Ünal, Abdullah, *Rasûlullah'ın Davetinde Psikolojik Boyut*, Kitabı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 318-374. Nevevî'in *Riyâzü's-Sâlihîn* adlı eseri, adeta bu psikolojik tiplerin yansımasıdır.

⁶¹ Psikolojide kullanılan *Id*, *Ego* ve *Süper Ego* kavramları için bkz. Freud, Sigmund, *Psikanalize Yeni Giriş Dersleri*, Çev. Selçuk Budak, Öteki Yayınları, Ankara, 1997, s. 99 vd; Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, s. 406-409; Engin Gençtan, *Varoluş ve Psikiyatri*, İstanbul, 1999, s. 25-26; Engin Gençtan, *Psikanaliz ve Sonrası*, İstanbul, 2000, s. 44-47; Krş. Cürcanî, *Ta'rifat*, "n-f-s" mad.

⁶² Bakara, 2/283.

yapmayarak günaha tekrar döner (günah işlemeye devam eder)se, siyah nokta daha da artırılır ve neticede bütün kalbini istila eder.” İşte Allah’ın, “Gerçek şu ki onların kazanmış oldukları günahlar, kalplerini örtmüştür”⁶³ diye belirttiği örtü budur”⁶⁴ buyurarak günahın temelde psikolojik bir hadise olduğuna işaret etmiştir.

İmam Gazzalî, bu âyet ve hadiste sözü edilen psikolojik durumu şöyle bir örnekle müşahhas hale getirmektedir: “İnsanın aynaya yansıyan nefesi, aynayı kararttığı gibi, kişinin uyduğu şehvet ve işlediği günahlardan oluşan manevî kirlilik de kalp üzerinde birikerek onu karartır. Aynadaki pas, zamanla aynaya nüfuz ederek bozduğu gibi, kalbe işleyen kirlilik de insan tabiatını bozar ve böylece onun üzerini kapatır.”⁶⁵

Günahların kalp üzerinde tesiri olduğuna dair çok malumat ve beyan vardır. Günah işlendikçe kalp kararır, katılaşır, devingenliğini, duruluğunu ve saflığını kaybeder.⁶⁶ Bu nedenle hem Yüce Allah, hem de O’nun elçisi Hz. Peygamber (s.a.v.), kalp/akıl üzerinde önemle durmakta ve sık sık “akıl etmez misiniz?” uyarısında bulunmaktadır.⁶⁷

Kalbin, bütün motivlerin merkezi olduğunu ve her an günah tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu, hassasiyetle korunması gerektiğini ifade eden Hz. Peygamber (s.a.v.), “Helal bellidir, haram da bellidir; ikisi arasında pek çok insanın farkına varamadığı şüpheli şeyler bulunmaktadır. Bu şüpheli şeylerden sakınan dinini de, ırzını da korumuş olur; her an yasak bölgeye girmek üzere olan çobanın koyunları gibi kişi, her an bu şüpheli şeyleri işleyebilir. Beni iyi dinleyiniz! Her kralın bir koruluğu vardır, Allah’ın yeryüzündeki koruluğu haram kıldıklarıdır. Beni iyi dinleyiniz! Vücutta bir et parçası vardır, o ıslah olduğunda bütün vücut ıslah olur, bozulduğunda bütün vücut bozulur; dikkat edin, o et parçası kalptir”⁶⁸ buyurarak kalbin önemine vurgu yapmışlardır.

Yüce Allah’ın hudutları çiğnendikçe ve emirleri ihmal edilip tavsiyeleri kulak ardı edildikçe kalp, kötülüklerin kaynağı nefis-i emmâre, şeytan ve ölümsüz bir dünya hayatı içgüdüleri tarafından kuşatılır ve gittikçe huşu azalır.⁶⁹

⁶³ Mutaffifin, 83/14.

⁶⁴ Tirmizî, Tefsir, 74/3654.

⁶⁵ Gazzalî, Ebu Hamid, *İhyau Ulumiddin*, Âlemu'l-Kütub, Dimeşk, ts., IV/10.

⁶⁶ Yolcu, Mehmet, *Kur’ân Işığında Namazın Ruhu Huşu*, İktbal yayınları, İstanbul 2009, s. 221.

⁶⁷ Krş., Bakara, 2/76; Âl-i İmrân, 3/65; En’âm, 6/32; A’râf, 7/169; Yûnus, 10/16; Hûd, 11/51; Yûsuf, 12/109.

⁶⁸ Buhârî, İman, 39; Müslim, Müsakat, 107; İbn Mâce, Fiten, 14.

⁶⁹ Bebek, “Günah”, *DİA*, XIV/283; Krş. Yolcu, Mehmet, *Kur’ân Işığında Namazın Ruhu Huşu*, s. 221.

Kur'an'ın deyiimiyle "alabildiğine kötülüğü emreden"⁷⁰ ve kişiyi günaha yönelmek için fısıltılar halinde sürekli telkinde bulunan nefis⁷¹ ile ölümsüz bir dünya hayatı içgüdüğü ve âhireti düşünmeme tavrı,⁷² insanları günaha sevk eden faktörlerin başında yer alır. Ayrıca insanın hassas bir psikolojik yapıya sahip olması,⁷³ fizyolojik ve psikolojik bağımlılıklarının bulunması da önemli günah faktörleri arasında yer alır.⁷⁴ Yine dünya hayatının câzibesi,⁷⁵ kötü örneklerin bol miktarda mevcudiyeti⁷⁶ ve insanın mânevî yücelişine karşı mücadeleye ahdetmiş olan şeytanın tahrikleri⁷⁷ de insanın günah işlemede önemli bir yer tutar.

İşte bütün bu faktörler, insan kalbi ve beyni üzerinde ciddi bir etkide bulunarak onun günah işlemesine neden olurlar. Kendisini bu psikolojiye kaptıran insan, hayat sadece bu dünyadan ibaretmiş gibi pervasızca hareket etme arzusuna kapılır ve hayvanî isteklerini tatmin etme duygusunun baskısıyla kolaylıkla günah işlemeye başlar. Kur'an-ı Kerîm bu menfi temayüllü nefse (nefs-i emmâre) karşı, "kendini kınayan" (levvâme) ve "rızâ-i Hak'ta huzur bulan" (mutmaine) nefisleri, yani "dizginlenmiş ve eğitilmiş", "iyilik yapmayı kabullenmiş"⁷⁸ nefislere uymayı önerir.⁷⁹

4. Günahın Fizyolojik Etkileri

İnsan, bir yandan hassas bir psikolojik yapıya sahipken, öbür yandan fizyolojik bağımlılıkları da olan bir yapıda yaratılmıştır. İnsan vücudunu farklı hareketlere iten şey ise insan varlığının merkezi olan kalp/beyindir. Davranışlar önce orada şekillenir, sonra motive olunarak organlarla harekete dönüştürülür. Günahlar, bir başka ifade ile yasaklanan hususlar, önce insan beynini üzerinde fonksiyon icra eder, daha sonra da fizyolojik ve biyolojik bağımlılıklara dönüşür. Sözelimi alkol, uyuşturucu, nikotin vb. maddeler, beyinin kimyasal yapısını bozar. Bozulan beynin fizyolojisi, bu maddelere karşı bağımlı hale gelir. Alkol, uyuşturucu ve sigara bağımlılığı insan vücudunun maruz kaldığı fizyolojik bağımlılıklardır.

⁷⁰ Yûsuf, 12/53.

⁷¹ Krş. Kâf, 50/16; Necm, 53/23.

⁷² Krş. Bakara, 2/95-96.

⁷³ Krş. Nisa, 4/28.

⁷⁴ Krş. Bakara, 2/155; Âl-i İmrân, 3/14.

⁷⁵ Bkz. Âl-i İmrân, 3/14, 185; Yûnus, 10/23; Ra'd, 13/26.

⁷⁶ Krş. En'âm, 6/116; Furkân, 25/27-29.

⁷⁷ Krş. A'râf, 7/14-18; Hicr, 15/36-42.

⁷⁸ Krş. Kiyâme, 75/2; Feccr, 89/27-28.

⁷⁹ Bebek, "Günah", DİA, XIV/283.

İslam'da yararlı hiçbir şey günah, zararlı hiçbir şey mubah sayılmamıştır. Günah sayılan her şeyin, mutlaka ya ruhsal veya fiziksel olarak birey ve topluma zararı vardır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), *"Uyuşturucu bütün kötülüklerin anasıdır⁸⁰; kullananın kırk gün namazı kabul olunmaz. Midesindeyken ölürse, cahili bir ölümle ölür"*⁸¹ buyurarak iğkinin insan vücudu, insan nesli ve toplum üzerinde yaptığı büyük tahribatları önlemek istemiştir.

Her günah, insanın duygusal dünyasında yaralar açtığı gibi, fiziksel dünyasında da tahribat yapmaktadır. İnsan bünyesinde olumsuz etki yapmayan hiçbir günah yoktur. Bilindiği gibi düşünen bir canlı olan insan, kendisine bahşedilen vücudun organlarıyla düşünme ameliyesini yerine getirmektedir. İnsan vücudu ise, dışarıdan aldığı gıdalarla beslenmekte ve bu sayede hayatiyetini sürdürmektedir. Zararlı gıdayla beslenen vücudun sağlıklı olması düşünülemez.

Dünyayı saran bin bir çeşit hastalığın kaynağı, şüphesiz Allah'ın günah saydığı davranışlardır. Yasaklanan gıdaların yenmesi, içilmesi, fiziksel bozukluğa da neden olmaktadır. Fiziksel özelliklerin de suç işlemede ve suçun yaygınlaşmasında etkili olduğu bilinen bir husustur. Nitekim fiziksel bozukluğu olanların çoğunda kompleksler görülmekte, bu kimselerin daha çabuk ve sert tepki gösterdikleri gözlemlenmektedir. Fiziksel bozukluk, şahsın davranışları üzerinde olumsuz etkide bulunmakta, hatta beyin dokusu, hücre dizilişi, girinti ve çıkıntılar, insan davranışlarını düzenlemektedir.⁸²

O halde denilebilir ki, dinen veya ahlâken günah sayılan fiillerin işlenmesi, bir yandan insan psikolojisi üzerinde olumsuz ruhsal etkiler yaratırken, öbür yandan da insan vücudu üzerinde fiziksel zararlara yol açmaktadır. Söz gelimi modern hastalıklardan biri sayılan obezite sorunu, temelde Yüce Allah tarafından haram sayılan israftan kaçınmamanın ve Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından salık verilen beslenme biçiminin terk edilmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim Yüce Allah, *"Yiyiniz, içiniz; fakat israf etmeyiniz; çünkü Allah israf edenleri sevmez"*⁸³ buyurarak dengeli beslenmenin yöntemini öğretirken, Hz. Peygamber (s.a.v.) de, *"İnsanoğlu karnından daha kötü bir kap doldurmamıştır. Âdemoğluna, belini doğrultacak birkaç lokma yeterlidir. Yemek ihtiyacı duyduğunda*

⁸⁰ Nesâî, "uyuşturucudan sakının; zira o bütün kötülüklerin anasıdır" sözünü söyleyenin Hz. Osman (r.a.) olduğunu nakletmektedir. Bkz. Nesâî, Eşribe, 5.

⁸¹ Münavî, *Feydü'l-Kadîr, Şerhu el-Camii's-Sağîr min Ehadisi'l-Beşîri'n-Nezîr*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994, III/677.

⁸² Adler, Alfred, *Criminology*, Byy., ts., s. 64.

⁸³ A'râf, 7/31.

midesinin üçte birini yemeğe, üçte birini içmeğe, üçte birini de nefesine ayırsın"⁸⁴ buyruğuyla yemek adabını öğretmiştir. Ayrıca İslâm'ın öngördüğü şekildeki bir yemek disiplininin, çağımızın hastalıklarından biri haline gelen obezitenin, bilhassa genç kızlar üzerinde yol açtığı psikolojik travmaların önlenmesinde de anahtar rol oynayacağı izahtan vârestedir.

5. Günahın Aile Üzerindeki Etkileri

Bireyin günah işlemede sahip olduğu ruh dünyasının önemi inkâr edilemez. "Birey mi aileyi, aile mi bireyi günaha sürükler?" sorusu tartışmalı bir soru olsa da, bireyin aile psikolojisi üzerindeki etkisinden çok, ailenin, bireyin zihin dünyasının şekillenmesinde daha fazla etkin rol oynadığı, dolayısıyla da bireyin günaha sürüklenmesinde ailenin belirleyici role sahip olduğu genellikle kabul edilmektedir.

Aile, toplumun en küçük birimidir. Anne, baba ve çocuklardan oluşur. Çocuk, doğumdan sonra, kendisini sosyal bir topluluk olan aile ortamında bulur. O topluluğun inancı, yaşama tarzı ve düşünce biçimleri otomatik olarak çocuğa yansır ve çocuk bunlarla kuşatılmış ve etkilenmiş olarak büyür. Bu yönüyle aile, çocuğun yetiştirme ve düşünme tarzı üzerinde en önemli etkide bulunur. Dolayısıyla, dinsel terimler ve eylemler olan günah, haram, helal, mübah kavramlarını, ailenin bunlarla bağlantısı oranında öğrenir ve yaşar. Bu bağlamda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, "*Her çocuk İslâm fıtrati üzere doğar, sonra anne-babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar*"⁸⁵ hadisi, ailenin çocuk üzerindeki etkisine, dolayısıyla da günah işlemedeki rolüne vurgu yapmaktadır.

Ailedeki değerlerin büyük bir kısmı, çocuğa sirayet eder, onun ruhsal, fikrî ve akli oluşumuna önemli katkıda bulunur. Çünkü çocuk, olayları değerlendirmede çoğunlukla ailesini baz alır, olay ve olguları onların ölçülerine göre değerlendirir, aileden edindiği değer yargılarına göre kabul veya reddeder. Ancak ailenin çocuklar üzerindeki etkisi, fiziksel olmaktan çok psikolojik ve düşünseldir. Zira çocuğun iç dünyasını büyük oranda şekillendiren ailedir. Bir aile reisi olarak Lokman (a.s.)'in çocuklarına hitaben "*Hani Lokmân, oğluna öğüt vererek şöyle demişti: "Yavrum! Allah'a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür."*⁸⁶ (Lokmân, öğütlerine şöyle devam etti:) "*Yavrum! Şüphesiz yapılan iş bir hardal tanesi ağırlığında olsa ve bir kayanın içinde yahut göklerde ya da yerin içinde bile olsa, Allah onu çıkarır getirir. Çünkü Allah, en gizli şeyleri bilendir, (her*

⁸⁴ Tirmizî, Zühd, 47; İbn Mâce, Et'ime, 50.

⁸⁵ Buharî, Cenaiz, 92; Ebu Davud, Süne, 17; Tirmizî, Kader, 5; Malik, b. Enes, *Muvatta'*, Dâru İhyâ'î'l-Ulûm Beyrut, 1411/1990, Cenâiz, 52.

⁸⁶ Lokman, 31/13.

şeyden) hakkıyla haberdar olmalıdır. *Yaorum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir. Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü Allah, hiçbir kibirleneni, övüngeyi sevmeyen. Yürüyüşünde tabî ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini, şüphesiz eşeklerin sesidir!*"⁸⁷ mealinde yaptığı tavsiyelerinde, psikolojik bütün argümanların kullanıldığı, onların iç dünyalarına hitap ederek zihinsel ve ruhsal dünyalarının şekillenmesinde etki- de bulunduğu belli olmaktadır.

Günahların sebep olduğu bireysel, sosyal ve psikolojik olumsuzlukların ortadan kaldırılmasında aile eğitiminin ne denli güçlü bir öneme haiz olduğunu bilen Hz. Peygamber (s.a.v.), her koşulda ailesinin eğitimini sürdürmüştür. Tesettür ayetleri nazil olmadan önce cereyan eden şu olay, onun aile eğitimine gösterdiği hassasiyetin çarpıcı bir örneğidir:

"Hz. Peygamber (s.a.v.), nübüvvetin ilk yıllarında insanların toplu oldukları yerlere çıkar ve onları Tevhid'e davet ederdi. Haris b. Haris (r.a.) anlatmaktadır: Babama, "Bu topluluk nedir?" diye sordum. "Deliren bir adamları için toplanmışlar" dedi. Yanlarına gittiğimizde, Rasûlullah (s.a.v.) onları Allah'ın birliğine ve O'nun dinine iman etmeye davet ediyordu. Onlar ise ona işkence ediyorlardı. Öğleye kadar eziyetleri devam etti. Onlar dağılıncaya, yakası açılmış, elinde bir kadeh su ve bir mendil olan bir kadın çıkageldi. Rasûlullah (s.a.v.) bu kadının elinden suyu aldı, içti, abdest aldı, sonra da başını kaldırdı ve "Kızım! Sen yakanı kapat; baban için ise endişe etme!" buyurdu. "Kim bu kadın?" diye sorduğumuzda, "Kızı Zeynep'tir" dediler."⁸⁸

6. Günahın Korunma Yolları

Günah, kendisiyle beraber suçluluk duygusunu da getirir ve insanın iç ve dış dünyasını tahrip eder. Kişinin günahın, dolayısıyla da içini kemiren suçluluk psikolojisinden kurtulmasının en kestirme yolu, öncelikle neyin doğru, neyin ise yanlış olduğuna dair dinî veya ahlâkî bilgi edinmesidir. Bu bağlamda Müslümanlar söz konusu olduğunda yapılacak öncelikli şey, İslâm'ın neyi günah saydığına, hangi günahların tövbe ile affedildiğinin ve hangilerinin ise tövbe kapsamına girmediğinin öğrenilmesidir.

İslâm, hakikatin üzerinin örtülmesi ve nankörlük sayılan *küfür* ile hem Allah'ın hakkının çiğnendiği hem de insanın şeref ve haysiyetinin hiçe sayıldığı

⁸⁷ Lokman, 31/16-19.

⁸⁸ Heysemî, Nuruddin Ali b. Ebi Bekir, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut ts., VI/21.

şirki en büyük günah saymış ve bu iki eylemi tövbesiz affedilmeyecek yegâne günah saymıştır.⁸⁹ Mü'min, bu iki günahın cezasının ebediyen cehennemde kalmak, tövbesinin ise hak dini benimsemekten ibaret olduğunu bilmelidir.

Mü'min, küfür ve şirk dışında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in büyük günah saydığı *büyük yapma, adam öldürme, ribâ, yetim malı yeme, savaştan kaçma ve iffetli Müslüman kadına zina isnadında bulunma*⁹⁰ gibi eylemlerden de şiddetle kaçınmalı; şayet bu günahlardan birini irtikap ederse, hemen nasûh bir tövbe ile Yüce Allah'tan bağışlanma dilemelidir.

Mü'min, günah konusunda Hz. Peygamber'in "*günahı burnunun üzerinden geçen bir sinek gibi hafif görür*"⁹¹ şeklinde tavsif ettiği fâcirden kendisini ayırmalı ve yine Hz. Peygamber'in hadisinde belirttiği "*sanki üzerine her an düşme tehlikesi olan bir dağın dibinde oturuyormuş*"⁹² gibi bir halet-i ruhiye içerisinde olmalıdır.

Mü'min, olanca gücüyle günahlardan kurtulmaya çalışmalıdır. Günahlardan kurtulmanın en emin yolu, yukarıda vurguladığımız gibi, tövbe etmektir. İnsan, tövbeyle o ızdırıp verici psikolojiden kurtulup iç huzura kavuştuğu gibi, bu tavrıyla Rabbini de memnun eder. Çünkü Yüce Allah, kul hakkıyla ilgili olmayan günahlarda, samimi vicdan pişmanlığını yeterli bulduğunu haber vermektedir. Buna "*nasûh tövbe*" denilmektedir. Nitekim birçok âyet ve hadis, kişinin işlediği günahlardan dolayı nedâmet duymasını, Allah'tan bağışlanma niyazında bulunmasını istemiş ve bunun için özendirici ifadeler yer verilmiştir.⁹³ Hz. Peygamber (s.a.v.), "*günahından tövbe eden, hiç günah ilememiş gibi olur*"⁹⁴ buyurmuştur.

Kaynaklarımızda Hz. Ömer (r.a.)'den aktarılan şu olay, samimi olarak, hulus-i kalp ile yapılan tövbeye güzel bir örnektir:

"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna Havazin kabilesinden bazı esirler getirilmişti. Esirler arasında çocuğunu kaybeden emzikli bir kadın da vardı. Kadın göğsünde biriken sütü sağıp çocuklara veriyordu. Çocuğunu bulmak için sağa-sola koşturup duruyordu. Çocuğunu bulunca sinesine bastı ve derin bir şefkatle onu emzirmeye başladı. Bunu gören Hz. Peygamber (s.a.v.),

⁸⁹ Bkz. Nisa, 4/48, 116.

⁹⁰ Buharî, Vesâyâ, 23, Hudûd, 44; Müslim, İman, 144; Ebu Dâvud, Vesâyâ, 10.

⁹¹ Buharî, Daavat, 4; Tirmizî, Kıyame, 49; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/383.

⁹² Buharî, Daavat, 4; Tirmizî, Kıyame, 49; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/383.

⁹³ Krş. Bebek, "Günah", *DİA*, XIV/284.

⁹⁴ İbn Mâce, Zühd, 30.

– Şu kadının çocuğunu ateşe atacağını sanır mısınız? buyurdu. Biz,

– Hayır, atmamaya gücü yettiği sürece atmaz, dedik. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.),

– Yüce Allah kullarına karşı duyduğu şefkat, bu kadının çocuğuna karşı duyduğu şefkatten daha çoktur, buyurdu.⁹⁵

Hadis kaynaklarımızda aktarılan şu rivayet, Yüce Allah'ın günahlarından pişmanlık duyup tövbe edenlere karşı gösterdiği memnuniyet ve merhamete güzel bir örnektir:

Ebu Şihab, Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet eder:

“Allah, mü'min kulunun tövbesinden, şu kimse gibi sevinir: Bir adam bitki bulunmayan, ıssız, tehlikeli bir çölde, yiyeceğini ve içeceğini yüklemiş olduğu bineği ile birlikte seyahat etmektedir. Bir ara (yorgunluktan) başını yere koyup uyuya kalır. Uyandığında, hayvanı başını alıp gitmiş, kaybolmuştur. Her tarafta onu aramasına rağmen bulamaz. Sonunda aç, susuz, yorgun ve bitap düşüp, “Hayvanımın kaybolduğu yere dönüp ölünceye kadar orada uyu-yayım” der. Yatmak üzere kolunun üzerine başını koyup uzanır. Uyandığında bir de ne görsün! Hayvanı, yiyecek ve içecekleriyle başı ucunda durmaktadır. Sevincinden, ‘Allahım! Sen Rabbimsin, ben de kulunum’ diyeceğine, ‘ben rabbimim, sen de kulumsun’ der. Allah'ın, mü'min kulunun tövbesinden duyduğu sevinç, işte bu adamkinden daha fazladır.”⁹⁶

İşlenen günah, kul hakkına taalluk etmiyorsa, tövbenin kabulünün temelinde üç şartı vardır:

1. İşlediği günaha pişman olmak,
2. Yapılan kötülükten, yani işlenen günahattan hemen vazgeçmek,
3. Söz konusu kötülüğü bir daha yapmayacağına yani işlediği günahı tekrar işlemeyeceğine kesin karar vermek.

Şayet işlenen günah, kul hakkıyla ilgiliyse, tövbenin kabulü için dördüncü şart olarak,

4. O hakkı iade etmek ve helalleşmek de gerekir.⁹⁷

⁹⁵ Müslim, Tevbe, 4.

⁹⁶ Buharî, Daavât, 4; Müslim, Tevbe, 1; Tirmizî, Kıyâme, 50.

⁹⁷ Nevevî, Ebu Zekeriyya Şerefuddîn, *Riyazü's-Sâlihîn*, Hazırlayan Abdullah Parlıyan, Konya Kitapçılık, ts. s. 7.

En makbul tövbe, samimi, hâlis niyetle yapılan ve yukarıda zikrettiğimiz şartları hâvi olan *nasûh tövbe*dir.

Bunlara ilaveten, günahlardan kurtulmada aktaracağımız şu hususlar da oldukça etkilidir:

1. İnsanın, kendi yapısını ve zaaflarını tanıma. İnsan, ruh ve bedenden oluşur. İnsanın sorumluluğunu tam olarak yerine getirebilmesi, dünya ve âhiret yaşantısının mutluluğunu, ruhsal dinginliğini elde etmesi, kendisini ve zaafalarını tanımasına bağlıdır. İnsanın güçlü ve zayıf olduğu yönleri bilmesi, başarının, ayrıca dünya ve âhirette de mutluluğun temel şartıdır. Çünkü kendini tanıma mutluluğun yarasıdır.⁹⁸

ii. İhlâs ve samimiyet. Bütün ibâdet ve amellerin ruhu ihlâs ve samimiyet olduğu gibi, günahlardan kurtulup arınmanın en önemli yolu da yine ihlâs ve samimiyettir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) bu hususta *“Kendisinde üç hasletin bulunduğu Müslümanın kalbi haktan ayrılmaz: Allah için (ihlâs ve samimiyetle) iş yapmak, Müslümanların önderlerine nasihat etmek ve cemaate devam etmek. Davet bunlardan sonra gelir”*⁹⁹ buyurarak günahı engellemede ihlâs ve samimiyetin rolüne dikkat çekmiştir.

iii. Farzlara hakkıyla riayet etmek. Bu, birey ile Allah arasındaki irtibatı sağlayacağından, kişinin sürekli kendisini kontrol etmesini, nefis muhasebesi yapmasını; dolayısıyla günahlardan sakınmasını sağlar.

iv. Namazı huşu içerisinde kılmak: Allah ile kul arasındaki en güçlü bağlardan birini kurmaya vesile olduğu için, namaz, günahlar karşısında bir kalkan vazifesi gören bir ibâdetdir. *“Kuşkusuz namaz hayasızlıktan ve fenalıktan alıkoyar”*¹⁰⁰ âyeti bu hususu açıklar. Hz. Peygamber (s.a.v.) de, *“Sizden birinizin kapısının önünden bir nehir aksa ve bu nehirde her gün beş kere yıkansa, acaba üzerinde hiç kir kalır mı?”* diye sorunca yanındakiler *“Bu hâl, onun kirlerinden hiçbir şey bırakmaz!”* dediler. Bunun üzerine o (s.a.v.), *“İşte bu, beş vakit namazın misalidir. Allah onlar sayesinde bütün günahları siler”*¹⁰¹ diyerek, namazın kötülöklere engel olmadaki başat rolüne dikkat çekmiştir. Ayrıca o (s.a.v.), *“Farz bir namaz için Müslüman güzelce abdestini alır, huşûunu ve rükûunu güzelce yerine getirirse, büyük günah işlemediği sürece bu namaz, onun geçmiş günahlarına keffâret olur”*¹⁰² buyura-

⁹⁸ Adler, Alfred, *İnsan Tabiatını Tanıma*, Çev. Ayda Yörökan, İstanbul, 2003, s.15.

⁹⁹ Tirmizî, İlim, 7; İbn Mâce, Mukaddime, 18.

¹⁰⁰ Ankebût, 29/45.

¹⁰¹ Buharî, Mevâkît, 6; Müslim, Mesâcid, 282, 666.

¹⁰² Müslim, Taharet, 4.

rak namazın günahlara bulaşmamada en büyük kalkan olduğunu dile getirmiştir.

v. Cemaate beraber olmak. Günahlardan korunmanın en önemli yollarından biri de cemaate katılmaktır. Zira nefsin (id) güçlü isteklerine karşı koymak oldukça zordur. Her insanın, fiziksel ve bedensel gelişim için başkasından destek almaya ihtiyacı olduğu gibi, manevî konulardaki yücelme için de başkalarından destek almaya ihtiyacı vardır. Bu da ancak cemaatleşmeyle mümkün olabilir. Zira cemaate katılan Mü'min, psikolojik olarak nefis ve şeytana karşı destek aldığı gibi, günahları işlememe konusunda da cemaatten kuvvetli bir destek alır.

vi. Kontrol mekânizması. Suç ve günaha meyyal olan birey, kanun, kural, güvenlik tedbirlerinden çekinmektedir. Çünkü bu tür kontrol mekânizmaları, ona, sürekli cezayı hatırlatmaktadır. Mü'min de sağ ve sol omuzları üzerinde olduklarına inanılan *Rakib* ve *Atid*¹⁰³ adlı meleklerin kendisini sürekli kontrol ettiklerini, konuştuğu ve yaptığı her eylemi kayıt altına aldıklarını ve günahlardan dolayı kendisini sorguya çekeceklerini unutmamalıdır. İman, gönül ve beyinde sürekli mânevî bir bekçi bıraktığından, bu sayede kişi, fena duygu, meyil, his ve nefsanî duygulardan sıyrılmaktadır.

vii. Günahlardan nedâmet ve utanç duymak. Haya, bireyi günahlardan koruyan yüce bir duygudur. Doğal olarak bu duygunun oluşabilmesi için, bireyin güçlü manevî bir duygu ve sağlam bir ahlâkî alt yapıya sahip olması gerekir. Bunun da temeli kuvvetli bir iman ve ihlâsla yapılan ibadetlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) "*Pişman olmak, tevbedir*"¹⁰⁴ buyurarak günahlardan ötürü nedâmet duymanın, tevbenin rüknü olduğunu bildirmiştir. Bir günahın tam pişmanlık duyan kişi, o günahı içinde bulunduğu an işlemeyi terk etmiş ve gelecekte onu bir daha işlememeye karar vermiş demektir, yani pişman olmak diğer şartları da içinde barındıran bir olgudur. İşte bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v.), pişman olmayı, tevbe olarak nitelendirmiştir. Günaha pişmanlık, dil ve kalp ile yapılmalıdır.¹⁰⁵

viii. Günahın farkında olmak. İnsan, başkasının günah ve kusurlarıyla uğraşmakla kendi günahlarını göremez olur. İhlâslı kişi, sürekli aynaya bakmalı, kendi günah ve hatalarını görmeye ve onları terk etmeye çalışmalıdır. Bu tutum, günahlardan kurtulmanın en güvenilir yollarından biridir. Bunu yapan

¹⁰³ Bkz. Kâf, 50/17-18; İnfîtâr, 82/10-12; Krş. Zuhuf, 43/80

¹⁰⁴ İbn Mâce, Zühd, 30; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/423.

¹⁰⁵ Özçelik, Harun, "Hadislerle Göre Günahın Bağışlanma Yolları", *Atatürk ÜİFD*, Sayı: 34, Erzurum, 2010, s. 141-142.

birey Allah'a sığınır, istiğfar eder ve nasûh tövbeye yönelir. Malum olduğu üzere nasûh tövbe ise, işlenen günahların terk edilmesini gerektirir.

ix. Tevekkül ve sabır. Kadere inanmak, Allah'a tevekkül etmek, O'na teslim olmak musibetlere sabretmek, günahı önleyen en önemli hasletlerdir. Tevekkül ve sabrın olmadığı bir iç dünyada isyan ve günah olur.

x. Salih amel ile beslenmek. Kur'ân'ın imandan sonra en çok vurguladığı husus, sâlih ameldir. Kur'an ve hadisler kurtuluşu iman ile birlikte sâlih amelle bağlamıştır. Sâlih amel, kısaca dünya, âhiret veya her ikisi için yararlı olan meşru eylemlerdir. Bunlarla sürekli uğraşmak nefsi gemler; bu da doğal olarak insanı günahlardan korur.

xi. Takvâ. Kısa ve öz bir ifadeyle takvâ "günahlardan sakınmak"tır. Takvâ üzere sürdürülen bir yaşam, günahın önlenmesinin panzehiridir.

xii. İyi niyet. Niyet, eylemin niçin yapıldığını bilmektir. Başka bir ifade ile bireyin bilinçli davranmasıdır. Farzları yerine getirmek veya günâhlardan sakınmak ancak bilinç ve iyi niyetle fayda sağlar. İyi niyet olmadan bilinçsizce yapılan bir farzın veya terk edilen bir günahın fazla yarar sağlayacağı söylene-
mez.

xiii. Dayanışma. Her tarafın günahlarla kuşatıldığı bir ortamda, onlardan korunmanın yollarından biri de, aynı duygu ve düşünceleri paylaşanlarla dayanışma içerisine girmek ve onlardan destek almaktır. Zira tek başına insan bu kadar baskıya karşı koyamayabilir, nefse, hevâ ve hevâye teslim olabilir ve günahlara bulaşabilir. Nefs-i emmâreye karşı güçlü bir irâde ve güçlü bir muhalefet gerekir ki, bu da ancak dayanışma ve destek almakla mümkün olabilmektedir.

xiv. Dua: İnsanın hayatında büyük bir ehemmiyet taşıyan *dua*, insanın kendi acizliğini, fakirliğini, muhtaç olduğunu bilmesiyle bütün sorunlarını çözebilen, onu şeytan, nefis ve günahlardan koruyacak yegâne varlık olan Yüce Allah'a sığınması ve O'ndan yardım dilemesidir. Bu yönüyle duanın Allah katında çok önemli bir yeri vardır. Nitekim Yüce Allah, "*Duanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin!*"¹⁰⁶ buyurarak, hemen her konuda olduğu gibi, günahlardan korunmada da duanın gerekliliğini vurgulamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) de "*Sizden birine dua kapısı açılana rahmet kapıları açılmış demektir. Allah, verilebilecek istekler arasında sağlıktan daha sevimli bir şey vermemiştir. Dua, olan ve olacak olan her şeye fayda verir. Ey Allah'ın kulları, size hararetle dua etmenizi tavsiye ederim!*"¹⁰⁷ buyurarak duanın duanın ehemmiyetine dikkat çekmiştir. Yine o

¹⁰⁶ Furkân, 25/77.

¹⁰⁷ Tirmizî, Daavât, 102.

(s.a.v.), “*Dua ibâdetin özüdür*”¹⁰⁸ kulluğun duasız olamayacağını ve ibâdetin özünü duanın teşkil ettiğini açık bir şekilde bildirmiştir. Ayrıca İslâm’da insanın kendisine yaptığı dua kadar, affedilmeleri için kişinin gıyabında olanların duası da etkili ve değerli sayılmıştır. Nitekim Kur’an’da meleklerin mü’minler için dua edip af diledikleri haber verilirken,¹⁰⁹ “mü’minler için istiğfâr etmek” kavramı Hz. Peygamber (s.a.v.)’e nispet edilmekte,¹¹⁰ hatta bu, onun görevlerinden biri sayılmaktadır.¹¹¹

Sonuç

Genel olarak “ilâhî emir ve yasaklara aykırı fiil ve davranışlar”ı ifade eden bir terim olan günah kavramı, İslâmî literatürde ise “dinin yasakladığı her türlü söz ve davranış” anlamında kullanılmıştır. Günah, bazılarına göre sadece seküler ahlâkla sınırlı iken, çoğunluğa göre dinî bir mahiyet arz eder ve mistik anlamıyla ruhun mükemmele doğru gelişimini engelleyip geciktiren davranış ve alışkanlıkları ifade eder.

Günahın işlenmesinde çeşitli faktörler rol oynar. İnsan, fıtraten günahın ana faktörünü oluşturan bazı behîmî arzulara sahiptir. Bu arzuların bizzat kendileri doğrudan günah niteliği taşımaz. Söz gelimi açlık ve cinsellik dürtüleri ahlâkî olarak nötrdür; ancak açlık dürtüsü aç gözlülüğe, cinsellik dürtüsü de sapkın şehvete dönüşebilir. Burada insanı ilgilendiren husus, bunları fazilet ve rezîlet sayılacak noktaya vardırmasıdır. İnsanı hayvanlardan ayıran en önemli yanı da budur.

Üzerinde dikkatli bir tetkik yapıldığında, insanın fıtraten günahın ana faktörünü oluşturan dürtüleri rezîlet sayılacak noktaya vardırmasının, bir başka deyişle günah işlemesinin arka-planında çoğu kez iman zayıflığı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan amel eksikliği gibi temelde ruhsal sayılabilecek faktörlerin yattığı kolayca fark edilebilir. Maddî sıkıntılar, borçlanma, işsizlik, aile içi geçimsizlikler vb. günah işlemede öne çıkan etmenler ise, genellikle önceleri iç huzursuzluğa, psikolojik depresyona ve çeşitli ruhsal travmalara götürür, sonra da günah olarak kendisini gösterir.

Günahkârlık, bu tür olumsuz davranışlarda bulunan insanın hissettiği suçluluk psikolojisidir. O halde günah, yalnızca teolojik bir kavram değil, aynı zamanda psikolojik bir kavramdır. Önce çoğunlukla din tarafından yasaklanan

¹⁰⁸ İbn Mâce, Dua, 1.

¹⁰⁹ Bkz. Mü’min, 40/7-9; Şûrâ, 42/5.

¹¹⁰ Bebek, “Günah”, DİA, XIV/284.

¹¹¹ Bkz. Âl-i İmrân, 3/159; Nisa, 4/64; Muhammed, 47/19; Münâfikûn, 63/5.

davranış ve alışkanlıkları insan psikolojisi kabullenir ve içselleştirir, daha sonra ise günah olarak pratize eder, yani eyleme dönüştürülür. Aksi halde içselleştirilip kabullenilmeyen günahın işlenmesi söz konusu olmaz.

Günah, ruhsal açıdan en çok kalbi etkiler ve onu katılaştırır. Günah, insanın güzel ve faydalı duygularını siler ve onun dinsel ve ahlâkî değerlerini köreltir. Bireye ben-merkezci bir dünya oluşturur.

Kişi, çoğunlukla hisleri, ihtirasları sebebiyle ve bazen de çevresel etkenlerden kaynaklanan dürtülerle günah işler. Bu da sonuçta kişide iç sıkıntısı ve çeşitli psikolojik sendromlara sebep olur. Ayrıca günah işleyen kimse, iç ve dış dünyasının çatışmasından ötürü, suçluluk psikozuna girer, böylece kişi muhakemesini kaybeder ve bu da ferdin doğru karar verme yetisinin yitirilmesine sebep olur. Böylece fert hem dünyasını tahrip etmiş, hem âhiretini yitirmiş olur.

Günah, genelde bireysel olmakla beraber, merkezden dışa doğru önce aile, sonra çevre ve daha sonra da toplumu olumsuz yönde etkiler. Günahın fiziksel, sosyal ve ekonomik etkilerinin yanında, psikolojik olumsuzlukları da bulunmaktadır. Hile, yalan, adâletsizlik, zulüm, adam kayırma, faiz, fuhuş, uyuşturucu vb. büyük günahlar, toplumun manevî değerlerini temelden sarsan etkilerinin yanında büyük travmalara da neden olan günahlardır.

Kur'an ve hadislerde günahın, çoğunlukla dinin talimatlarına boyun eğmeyen, onlara karşı gelen "nefs-i emmare"ye itaatten kaynaklandığı vurgulanarak, kötü dürtülere uyan kimsenin, nefesine ve bilhassa şehvetine boyun eğen ferdin inanç ve manevî duygularının zayıflayacağı, irâdesinin çökeceği ve doğal olarak nefsanî arzularının esiri olacağı haber verilmiştir. Nasslarda günahı kurtulmanın, bu sayede hem iç ve hem de dış huzura kavuşmanın yolu olarak tövbe etmek, Allah'ın sonsuz kudretine tevekkül edip O'na sığınmak, ihlâs ve samimiyete dayalı, takvâ üzere bir yaşamı sahiplenmek salık verilmiştir.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerîm.

ABDULBÂKÎ, M. Fuâd, *el-Mucemu'l-Mufehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Beyrut, ts.

ADLER, Alfred, *İnsan Tabiatını Tanıma*, Çev. Ayda Yörükân, İstanbul, 2003.

-----, *Criminology*, Byy., Ts.

ASKALÂNÎ, İbn Hacer, el-Hafız Şihâbüddin Ebi'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Terkîm, Tebvîb, Tashîh, Tercî': Abdülbaki, M. Fuâd, M. el-Hafîb, Kusay M. el-Hafîb, Dâru'r-Rayyân li't-Türâs, Kâhire, 1407/1987.

BEBEK, Adil, "Günah", *DİA*, (XIV/282-285), İstanbul, 1996.

- BUHARÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul, ts.
- CÜCELOĞLU**, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
- CÜRCÂNÎ**, eş-Şerîf Ali b. Muhammed, *Kitabu't-Ta'rifât*, Byy., ts.
- DÂRİMÎ**, Ebu Muhammed Abdullâh b. Behram, *Sünen ed-Darimî*, Dâru'l-fikir, Beyrut, trz. *Malik, Muvatta'*, Mâlik, b. Enes, Dâru İhyâi'l-Ulûm, Beyrut, 1411/1990.
- DENİZ**, Sultan, *Kur'an'da Günah Kavramının Psiko-Semantik Açısından İncelenmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005.
- EBU'L-BEKÂ**, Eyyub b. Mûsa el-Hüseynî el-Kefevî, *el-Külliyât Mu'cemun fi'l-Mustelahati ve'l-Furûki'l-Luğaviyye*, Nşr. Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1998.
- EBÛ DÂVÛD**, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünenü Ebî Dâvûd (Avnu'l-Ma'bûd ile beraber)*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1399/1979.
- FREUD**, Sigmund, *Psikanalize Yeni Giriş Dersleri*, Çev. Selçuk Budak, Öteki Yayınları, Ankara, 1997.
- GAZZÂLÎ**, Ebu Hamid, *İhyau Ulumi'd-Dîn*, Alemü'l-Kütüb, Dimeşk, ts.
- GENÇTAN**, Engin *Varoluş ve Psikiyatri*, İstanbul, 1999.
- , *Psikanaliz ve Sonrası*, İstanbul, 2000.
- HARMAN**, Ömer Faruk, "Günah", *DİA*, (XIV/278-282), İstanbul, 1996.
- HEYSEMÎ**, Nuruddin Ali b. Ebi Bekir, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, ts.
- IZUTSU**, Toshihiko, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, Çev. Selahattin Ayaz, İstanbul, ts.
- İBN MÂCE**, (*Sünen*), Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, Dâru'l-Hadîs, Kahire, ts.
- İBN MANZÛR**, Cemaluddîn b. Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, Kahire, ts.
- İSFEHÂNÎ**, Râğîb, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'an*, Thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Beyrut, 1998.
- KAHRAMAN**, Ferruh, "İslâm İnançında Günah, Günah Çeşitleri ve Kişiyi Günah İşlemeye Sevkeden Faktörler", *Usûl İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, (s. 139-168), Kayseri, 2007.
- KILIÇ**, Sadık, *Kur'an'da Günah Kavramı*, Konya, 1984.
- KÖSE**, Ali, "Günah", *DİA*, (XIV/285-286), İstanbul, 1996.
- KUTUB**, Seyid, *Fî Zîlâli'l-Kur'an*, Çev. Heyet, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1991.
- KUTLU**, Sönmez, "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâturîdî", *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik içinde*, Haz. Sönmez Kutlu, Ankara, 2003.
- MORGAN**, T Cliford, *Psikolojiye Giriş*, Çev. Heyet, Ankara, 1980.
- MUHASİBÎ**, Hâris b. Esed, *el-Akl ve Fehmu'l-Kur'an*, Beyrut, ts.
- MÜNAVÎ**, *Feydü'l-Kadîr, Şerhu el-Camii's-Sağîr min Ehadisi'l-Beşîri'n-Nezîr*, Daru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1994.

- MÜSLİM**, b. Haccac el-Kuraşî, *Sahihu Müslim*, thk. M. F. Abdülbaki, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Byy., ts.
- NESÂÎ**, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *Sunenu'n-Nesâî* bi Şerhi el-Hâfız Celâluddîn es-Süyûtî ve Hâşiyeti el-İmâm es-Sindî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, ts.
- NEVEVÎ**, Ebu Zekeriyya Şerfuddin, *Riyazü's-Salihin*, Hazırlayan Abdullah Parlıyan, Konya Kitapçılık, ts.
- NURSÎ**, Said, *Lem'alar*, Sözlere Yayınevi, Byy., ts.
- ÖZÇELİK**, Harun, "Hadislere Göre Günahın Bağışlanma Yolları", *Atatürk ÜİFD*, Sayı: 34, (139-166), Erzurum, 2010.
- ÖZEK**, Ali, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali*, (Heyet ile birlikte), Riyad, 1412.
- ÖZTÜRK**, Yasar Nuri, *İslam'da Büyük Günahlar*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2002.
- TİRMİZÎ**, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sûre, *el-Camiu's-Sahîh ve Hüve Sünenu't-Tirmizî*, Thk., Kemâl Yusuf el-Hût, Dâru'l-Fikr, Byy., ts.
- ÜNALAN**, Abdullah, *Rasûlullah (s.a.v.)'ın Davetinde Psikolojik Boyut*, Kitabî Yayınları, İstanbul, 2009.
- WENSİNCK**, *el-Mucemu'l-Mufehres li-Elfâzi'l-Hadisi'n-Nebevî*, Beyrut, Ts.
- YOLCU**, Mehmet, *Kur'ân Işığında Namazın Ruhu Huşu*, İktbal Yayınları, İstanbul, 2009.